

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.15421/392129>

Кравцова М. О.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загально-правових дисциплін

Донецького юридичного інституту Міністерства внутрішніх справ України

Дацюк Т. К.,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри загально-правових дисциплін

Донецького юридичного інституту Міністерства внутрішніх справ України

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ВРЕГУЛЮВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

THE ROLE OF INTERNATIONAL RELIGIOUS ORGANIZATIONS IN THE PROCESS OF RELIGIOUS LEGAL RELATIONS

У статті розглянуто взаємозв'язок релігійних та правових норм. Проведено огляд впливу церкви на політичні відносини в суспільстві в минулому та в наш час. Діяльність релігійних організацій на міжнародній арені має неоднозначний характер. Показано, що релігійні інститути здатні впливати на політику держави. Взаємодія правового і релігійно-православного регулювання виражається в наявності у них загальних цілей, функцій, результатів, також їх пов'язує функція легітимації, яку релігійні норми можуть виконувати щодо правових норм. Релігійну і юридичну відповідальність об'єднують спільні моральні установки, які відображені в принципах справедливості і гуманізму, функціях регулювання, відновлення, кари, виховання, попередження та наявності загальних цілей.

Як юридична, так і релігійна відповідальність мають позитивний і негативний аспект реалізації. Причини протиріч між нормами релігії зумовлені такими факторами: нерівномірним розвитком і зміною правових і релігійних норм, відсутністю у релігійного регулювання радикальних способів зміни існуючих релігійних правил поведінки; особливостями змісту самих правових норм. Норми релігії більшою мірою пов'язані з вимогами обов'язків і заборон, а меншою – дозволи.

Наведено визначення релігійних акторів та розглянуто існуючих релігійних акторів та їхню роль у регулюванні релігійних правовідносин. Також під час дослідження сфер активності тих чи інших виділено такі характерні риси: релігійні актори під час відстоювання своїх інтересів часом не здатні безпосередньо вплинути на прийняття конкретних політичних рішень; вони домагаються системного ефекту, який полягає у «поширенні певних знань і цінностей, підвищенні обізнаності про проблему і зміну масового ставлення до неї, розвитку громадських інститутів».

У міру інтенсифікації міжкультурних, міжцивілізаційних і міжрелігійних взаємодій особливу роль починають відігравати такі актори світової політики, як представники традиційних світових релігій. Транснаціональні релігійні актори є нерідко найбільш авторитетними учасниками світових процесів. Релігійні актори здатні впливати на цінності, поведінку і колективний вибір великих груп людей.

Ключові слова: *правові норми, релігійні норми, релігійні організації, релігійні правовідносини, церква, релігійні актори.*

The article examines the relationship between religious and legal norms. The influence of the church on political relations in the society in the past and in the present is reviewed. The activities of religious organizations in the international arena are ambiguous. It is shown that religious institutions are able to influence state policy. The interaction of legal and religious-Orthodox regulation is expressed in the presence of common goals, functions, results, and they are also connected by the function of legitimacy, which religious norms can perform in relation to legal norms. Religious and legal responsibility are united by common moral principles, which are reflected in the principles of justice and humanism, the functions of regulation, recovery, punishment, education, prevention and the existence of common goals.

Both legal and religious responsibilities have a positive and a negative aspect of implementation. The reasons for the contradictions between the norms of religion are due to the following factors: uneven development and change of legal and religious norms, the lack of religious regulation of radical ways to change existing religious rules of conduct; features of the content of the legal norms themselves. The norms of religion are more related to the requirements of duties and prohibitions, and to a lesser extent to permission.

The definition of religious actors is given and the existing religious actors and their role in the regulation of religious relations are considered. Also, when studying the spheres of activity of one or another, the following characteristics are identified: religious actors in defending their interests are sometimes not able to directly influence the adoption of specific political decisions; they achieve a systemic effect, which consists in “the dissemination of certain knowledge and values, raising awareness of the problem and changing the mass attitude to it, the development of public institutions”.

As intercultural, intercivilizational and interreligious interactions intensify, such actors of world politics as representatives of traditional world religions begin to play a special role. Transnational religious actors are often the most authoritative participants in world processes. Religious actors are able to influence the values, behavior and collective choices of large groups of people.

Key words: *legal norms, religious norms, religious organizations, religious legal relations, church, religious actors.*

Важливою складовою частиною всієї системи правового регулювання суспільних відносин є юридична відповідальність, а її дослідження тільки з позицій каральної і превентивної функцій уже не відповідає наявним суспільним відносинам і глобальним змінам, які відбулися у світі за останні десятиліття, коли від діяльності людини залежать не тільки її доля, але і майбутнє інших поколінь і виживання всього людства. Тому соціальну відповідальність загалом і юридичну з релігійною зокрема необхідно розглядати як регулятор суспільних відносин, насамперед як відповідальність за майбутні дії і наслідки.

Досягнення цілей регулювання можливо лише під час взаємодії юридичної відповідальності з відповідальністю релігійною, тому важливим напрямом дослідження є порівняння ознак і характеристик юридичної та релігійної відповідальності, визначення їх взаємозв'язків і взаємодії. Водночас сам процес правового та релігійного регулювання не є безконфліктним і не позбавлений певних протиріч, на виявлення причин яких повинні бути спрямовані зусилля вчених-юристів [1].

Суспільні відносини з моменту їх виникнення, який пов'язані з появою людського суспільства, потребують упорядкування і регулювання. На різних етапах функціонування воно здійснювалося за допомогою різних прийомів і способів, і в міру розвитку людського суспільства відбувалося тільки ускладнення системи соціального регулювання, що зумовлено складними процесами взаємодії людини і суспільства. Регулювання суспільних відносин відбувається за допомогою закріплення уповноваженої

і зобов'язаної поведінки, заборон, дозволів, заохочень, а соціальна норма є еталоном поведінки суб'єктів суспільних відносин. З цього еталону визначається дозволеність або заборона тих чи інших вчинків, їх схвалюваність, заохочуваність або караність.

Нормативність пронизує усі сфери суспільного життя і має підстави, які полягають у самій необхідності створення громадського порядку. Суб'єкти суспільних відносин обмежені вимогами до них. У соціальних нормах вказані вимоги формалізуються, а в психіці суб'єктів вони набувають рис внутрішніх спонукальних мотивів. Соціальні норми є стандартами і зразками поведінки для суб'єктів суспільних відносин, якими вони керуються у процесі своєї взаємодії [5].

На певному етапі розвитку людського суспільства існуючі соціальні регулятори починають не справлятися з упорядкуванням суспільних відносин, що виступає однією з низки причин появи держави і права.

Можна виділити ознаки, які характерні для правового регулювання:

- воно є різновидом соціального регулювання;
- здебільшого це регулювання державне чи санкціоноване державою;
- здійснюється за допомогою норм права та інших правових засобів, системно за допомогою спеціального механізму;
- спрямовано на упорядкування суспільних відносин.

Зазначені ознаки правового регулювання з тими чи іншими термінологічними відмінностями називаються в науковій та навчаль-

ній літературі [1]. Водночас право є не єдиним соціальним регулятором суспільних відносин, найбільш ефективно їх регулювання тільки у разі наявності взаємодії різних видів соціальних норм. Різні засоби регулювання суспільних відносин у своїй сукупності утворюють єдиний механізм. При цьому одні відносини за допомогою соціальних норм безпосередньо регулюються, а на інші чиниться непрямий вплив. У зв'язку з цим необхідно розрізняти поняття регулювання і впливу, зважаючи на те, що правове регулювання виступає головною формою правового впливу на суспільні відносини.

Правовідносини в релігії – це правовий зв'язок між суб'єктами релігійного права, заснований як на нормах внутрішнього церковного права (в тому числі – догматах віри), так і на нормах зовнішнього церковного права.

Застосування внутрішніх установок релігійних організацій на практиці ускладнюється відсутністю будь-якого нормативно закріпленого їх визначення. Найбільшу увагу цій конструкції приділяють дослідники трудового права, які, як правило, пропонують розуміти під внутрішніми законами норми релігійного права, положення локальних актів релігійної організації, звичаї, традиції і правила поведінки [3].

Одночасно з правовим регулюванням реалізується і релігійне регулювання суспільних відносин. Створення стану впорядкованості суспільних відносин, попередження правопорушень та інших соціальних відхилень, підвищення правової культури суб'єктів права виступають одним із призначень правових і релігійних норм. Причому якісне і системне регулювання суспільних відносин можливе тільки за умови тісної взаємодії різних соціальних регуляторів. Норми права, не наповнені загальнолюдськими цінностями, релігійним чи моральним змістом, суперечать православним канонам, стають «приреченими» на їх неприйняття, невиконання або дотримання тільки виходячи з мотивів дотримання закону, але не законоповаги.

У сучасній світській, а не релігійній літературі релігію визначають нейтрально як особливу форму світогляду, що виконує функцію соціального регулятора. При цьому розвинені релігійні

напрями, як правило, складаються з трьох частин: догматики, етики та релігійних норм.

Релігійні норми являють собою вид соціальних норм, встановлених різними віросповіданнями, і регламентують відправлення богослужінь, правила поведінки для віруючих (дотримання постів, молитви тощо), а також внутрішнє ставлення людини до Бога, самої себе, людей і навколишньому світу. Вони мають зовнішню форму вираження, тобто формалізовані і закріплені в священних книгах, наприклад у Біблії, а також у коментарях, актах, що видаються органами церковної спільноти або вищими чинами церкви [2].

Якщо звернутися до змісту релігійних норм, то ними регламентуються відносини людей. У них сконцентровані людська мудрість, досвід спільного співжиття, які вироблені протягом багатьох століть. Природно, що зміст божественних норм різний у народів, які сповідують різні релігії.

Ідеї божественних установок закріплені в священних книгах, наприклад у Гіті, Біблії, Корані тощо. Релігія має властивість нормативності, а, як відомо, вона може бути не тільки правовою, а й релігійною. Правила людського співжиття, закріплені в релігійних нормативних джерелах, обов'язкові до реалізації віруючими [6, с. 109].

Взаємодія правового і релігійно-православного регулювання виражається в наявності у них загальних цілей, функцій, результатів, також їх пов'язує функція легітимації, яку релігійні норми можуть виконувати щодо правових норм. Релігійну і юридичну відповідальність об'єднують спільні моральні установки, які відображені в принципах справедливості і гуманізму, функціях регулювання, відновлення, кари, виховання, попередження та наявності загальних цілей. Як юридична, так і релігійна відповідальність мають позитивні і негативні аспекти реалізації.

За об'єктами свого впливу масштаб релігійно-православної відповідальності більший порівняно з юридичною, для якої має значення тільки зовнішній прояв (поведінка, вчинок, діяльність), тоді як релігійна відповідальність регулює і внутрішній світ суб'єкта. З позиції релігійної відповідальності відповідальною або безвідповідальною може бути не тільки

поведінка, а й внутрішній світ суб'єкта. Релігійна відповідальність, регулюючи внутрішній світ суб'єкта, ставлення до існуючих цінностей, які в більшій частині збігаються з цінностями, закріпленими у правових нормах, доповнює дію регулятивною і превентивною функцією юридичної відповідальності.

Церква як інститут, як правило, користується авторитетом серед населення в більшості країн. Світогляд багатьох соціальних груп і раніше формувався під впливом релігійних доктрин і концепцій. Церква, як і держава, може мобілізувати своїх прихильників.

На території Європейського Союзу (ЄС) тривалий період часу в політичному процесі активну участь брали Римсько-католицька і протестантська церква. В Україні цю діяльність виконувала православна церква, релігійна доктрина якої вкоренилася в суспільній свідомості і асоціювалася як «національний символ» [4].

Найбільший пік впливу церковних організацій у міжнародних справах досяг в епоху Середньовіччя. Надалі церква як соціально-політичний інститут втратила політичний вплив на народні маси через зміну суспільно-виробничих відносин. У всякому разі Римсько-католицька церква, навіть втративши колишню могутність, продовжувала залишатися суб'єктом політики. Так, церковні норми регулювання правовідносин у певні періоди історії мали більший вплив на життя суспільства, ніж державні нормативно-правові акти. А через вагомий політичний вплив міжнародні релігійні організації транслують свої правила правової поведінки на цілі країни.

Церква поряд із державою має безліч прихильників і користується авторитетом серед них. Релігія нині, як і в минулому, є невід'ємною і складовою частиною світогляду окремих громадян. У світі більш ніж 8 з 10 чоловік ідентифікують себе з тією чи іншою релігійною групою. Це пояснюється тим, що світогляд багатьох соціальних груп формується під впливом релігійних доктрин. У суспільно-політичному процесі священнослужителі споконвіку займалися просуванням спеціальних духовних установ. З'являлися церковно-приходські школи, вищі навчальні заклади та багато інших структур, через які здійснювався вплив на духовно-моральний стан мас.

Для воцерковлених громадян релігійні інститути на міжнародній арені асоціюються як посередницькі організації і духовно-моральні установи. При цьому релігійні інститути як актори політики здатні артикулювати думку громадян на догоду певним інтересам, що є мінусом впливу релігійних організацій [2].

На тлі інтенсифікації міжкультурних, міжцивілізаційних і міжрелігійних взаємодій особливу роль починають відігравати такі актори світової політики, як представники традиційних світових релігій. За багатьма соціологічними даними, християнської релігії або ж традиції дотримується більшість жителів Європи і Америки. Представництва християнських Церков діють при багатьох установах Європейського союзу.

До «релігійних акторів» належать: міжурядові організації (Організація ісламська конференція), всесвітні і регіональні конфесійні організації (Всесвітня рада церков, Конференція європейських церков, Всесвітній буддистський альянс), окремі релігійні організації (Римо-Католицька церква, Російська православна церква, Українська православна церква) [4, с. 84].

У своїй діяльності релігійні організації багато в чому схожі з неурядовими об'єднаннями, також є загально визнаними акторами світової політики. Під час дослідження сфер активності тих і інших можна виділити такі характерні риси: релігійні актори під час відстоювання своїх інтересів часом не здатні безпосередньо вплинути на прийняття конкретних політичних рішень; вони домагаються системного ефекту, який полягає в «поширенні певних знань і цінностей, підвищенні обізнаності про проблему і зміні масового ставлення до неї, розвитку громадських інститутів». При цьому релігійні актори ставлять собі за мету поширення віровчення, прагнуть привернути увагу суспільства до моральної оцінки процесів, що відбуваються.

Таким чином, релігійні актори є тією силою, яка здатна «впливати на цінності, поведінку і колективний вибір великих груп людей і, таким чином, опосередковано впливати на процес прийняття рішень у владних структурах».

Значущість і впливовість нових транснаціональних, в тому числі релігійних, акторів

може різнитися. Вона визначається тим, наскільки суб'єкти-носії ідеологічних моделей володіють необхідними для реалізації на практиці інструментами, ресурсами, волею і мотиваціями.

Поряд із впливом на внутрішньополітичні процеси в окремих країнах релігійні організації, здійснюючи діяльність на території декількох держав, мають розвинену організаційно-управлінську структуру (розгалужену мережу міжнародних представництв), вступають у взаємодію одна з одною та акторами іншого типу і можуть бути класифіковані як неурядові міжнародні організації.

Окреме місце серед релігійних акторів сучасної світової політики займають міжнародні постійно діючі міжхристиянські організації: Всесвітня рада церков і Конференція європейських церков.

Всесвітня рада церков, що діє з 1948 року, нині об'єднує 347 християнських церков, деномінацій і релігійних співтовариств, що представляють понад 560 мільйонів християн із 110 країн світу. Мета ВРЦ – «сприяти поширенню єкуменічного руху, що полягає в пошуку шляхів відновлення єдності Церкви, заохочуючи своїх членів слідувати Євангельському вченню. Церкви – члени ВРЦ моляться про відродження і виконання вірою праць свідочства і служіння миру, що несе народ Божий». У складі ВРЦ діє «Комісія з міжнародних справ», на засіданнях ЦК і Виконкому ВРЦ поряд з єкуменічною тематикою обговорюються спільні ініціативи церков-членів в сфері миротворчого, соціального служіння; дається оцінка значущим політичним подіям [3].

Конференція європейських церков – регіональна європейська єкуменічна організація, створена в 1959 році. Нині її склад налічує 126 церков-членів.

Серед акторів мусульманського світу найбільшим є Організація ісламська конференція, утворена в 1969 році, що налічує зараз 57 держав-членів. Серед цілей ОВК – спільне відстоювання інтересів держав-членів, співробітництво в галузі безпеки і взаємодія на міжнародній арені. Сьогодні є понад сто різних міжнародних ісламських організацій, проте «при всій різноманітності мусульманських держав і наявності між деякими з них глибоких протиріч тенденція до політичної консолідації, зайняття спільних позицій у відносинах із західним світом і спільному відстоюванні інтересів там, де це можливо, може кілька посилюватися».

Серед міжнародних організацій буддистів найбільш помітними є Всесвітнє Братство буддистів (Бангкок, Таїланд), Азіатська буддистська конференція за мир (Улан-Батор, Монголія), Всесвітня рада буддистської сангхи.

Роль і вплив релігійного чинника як у світовій політиці, так і в регулюванні релігійних правовідносин відчутно зростає у разі формування об'єднаних структур, що включають у себе кілька тією чи іншою мірою значущих релігійних організацій, які діють у суспільних відносинах в єдиній парадигмі. Транснаціональні релігійні актори є нерідко найбільш авторитетними учасниками світових процесів. Вага того чи іншого релігійного актора у політичних процесах нерідко визначається можливістю релігійної організації впливати на більш самостійних і значущих учасників світових процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев А. Механізм правового регулювання суспільних відносин: окремі аспекти щодо визначення поняття та особливостей. *Підприємництво, господарство і право: загальноукраїнський науково-практичний господарсько-правовий журнал. Серія: адміністративне право і процес.* 2019. № 6. С. 125–128.
2. Коппель О., Пархомчук О. Трансформація ролі релігійного фактору в сучасних міжнародних відносинах. *Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки.* № 15 (2017). URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3133/2814.
3. Краснопольська Т.М. Механізм взаємодії церкви та держави в Україні: характеристика основних елементів. *Актуальні проблеми політики.* 2015. № 55. С. 215–223.
4. Ощипок І. Роль релігійних акторів у сучасних світових процесах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2018. №48. С. 84–88.
5. Хаустова М.Г. Теоретичні та правові основи трансформації правової системи України в умовах глобалізації. *Порівняльно-аналітичне право.* 2015. № 4. С. 53–55.
6. Bottoni R., Cristofori R. Religious Rules, State Law, and Normative Pluralism – A Comparative Overview. Berlin, 2016. 420 p.